

KORKUT ATA TÜRKİYAT ARAŞTIRMALARI DERGİSİ

Uluslararası Dil, Edebiyat, Kültür, Tarih, Sanat ve Eğitim Araştırmaları Dergisi

The Journal of International Language, Literature, Culture, History, Art and Education Research

Sayı/Issue 15 (Nisan/April 2024), s. 1681-1698.

Geliş Tarihi-Received: 19.03.2024

Kabul Tarihi-Accepted: 05.04.2024

Araştırma Makalesi-Research Article

ISSN: 2687-5675

DOI: 10.51531/korkutataturkiyat.1455494

Irak Türkmenleri'nin Türkmen Dilini ve Kültürünü Koruma Çabaları

Efforts of Iraqi Turkmens to Preserve Turkmen Language and Culture

Özlem ACAR*
Bilgay DUMAN**

Öz

Irak Türkmenleri, tarih boyunca karşı karşıya kaldıkları asimilasyon politikaları, baskılar ve çatışmalara karşı kültür ve dil açısından kimliklerini korumaya çalışmaktadırlar. Yaklaşık 1500 yıl boyunca varlığını sürdüren bu toplum, özellikle Baas Rejimi döneminde ve 2003'den sonra yaşanan iç savaşlar ve çatışmalar nedeniyle ciddi baskılarla karşılaşmıştır. Ayrıca 2003'deki ABD işgali sonrasında meydana gelen siyasi yapı değişiklikleri, Türkmenlerin sosyal ve politik hayatta maruz kaldıkları değişimleri önemli ölçüde etkilemiştir. Anayasal düzenlemeler, sosyal politikalar ve Arap milliyetçiliğinin yükselişi, Türkmenlerin, Irak toplumunda marjinalize olmasına yol açmıştır. Türkmenler, siyasi etkinlikleri konusunda sürekli engellerle karşılaşmış, içe dönük bir yapı sergileme, kültürel varlıklarını koruma ve milli kimliklerini muhafaza etme yolunu seçmişlerdir.

Türkmenlerin kültürel ve siyasi haklarının sistematik bir şekilde göz ardı edilmesi, Irak içinde karmaşık bir kimlik ve varoluş mücadelesi içerisinde olmalarına neden olmuştur. Bu zorlu dönemler, günümüzde Türkmenlerin hak arayışlarını ve Irak'taki konumlarını anlamak için kritik bir arka plan sağlamaktadır. Türkmenlerin, Irak'taki zorlu siyasi ve sosyal koşullar içerisinde, etnik ve kültürel kimliklerini koruma ve geliştirme çabaları, Irak'ın sosyal dokusunun ve etnik çeşitliliğinin anlaşılması açısından önemli bir örnek teşkil etmektedir. Türkmenlerin bu süreçte karşılaştıkları engeller ve elde ettikleri başarılar, Irak'taki etnik ve mezhep temelli çatışmaların yoğun olduğu bir ortamda, toplulukların güvenliğini ve haklarını koruma konusundaki genel zorlukları yansıtmaktadır. Türkmenler, Irak Anayasası ve yasal düzenlemelerde belirli bir korumaya sahip olmalarına rağmen, nüfus ve siyasi güç açısından daha güçlü gruplarla rekabet etmek zorunda kalmaktadırlar. Bu bağlamda, Türkmenlerin Irak'ta nasıl bir konum sergiledikleri, etnik kimliklerinin bütünlüğünü koruma çabaları ve genel olarak Irak'taki etnik ve politik dinamikler içindeki yerleri önem taşımaktadır.

Anahtar Kelimeler: Irak, Türkmen, Baas Rejimi, Türkmen Kimliği.

Abstract

Iraqi Turkmens have been trying to preserve their cultural and linguistic identity against the assimilation policies, pressures and conflicts they have faced throughout history. This society, which has existed for about 1500 years, has faced serious pressures due to civil wars and

* Dr., e-posta: ozlemacar@msn.com, ORCID: 0000-0002-7577-6431.

** Dr., e-posta: bilgay.duman@gmail.com, ORCID: 0009-0009-3635-1113.

conflicts, especially during the Baath Regime and after 2003. In addition, the changes in the political structure that occurred after the U.S. invasion in 2003 significantly affected the changes Turkmen were exposed to in social and political life. Constitutional arrangements, social policies and the rise of Arab nationalism have led to the marginalization of Turkmen in Iraqi society. Turkmen have faced constant obstacles in their political activities and have chosen to remain inward-looking, preserve their cultural assets and maintain their national identity.

The systematic denial of Turkmen cultural and political rights has led them to engage in a complex struggle for identity and existence within Iraq. These challenging periods provide a critical background for understanding the Turkmen quest for rights and their position in Iraq today. The efforts of Turkmen to preserve and develop their ethnic and cultural identity within the challenging political and social conditions in Iraq constitute an important example for understanding the social fabric and ethnic diversity of Iraq. The obstacles and achievements of Turkmen in this process reflect the overall challenges of protecting the security and rights of communities in an environment of intense ethnic and sectarian conflict in Iraq. Although Turkmen enjoy certain protection under the Iraqi Constitution and legal arrangements, they have to compete with more powerful groups in terms of population and political power. In this context, the positioning of Turkmen in Iraq, their efforts to preserve the integrity of their ethnic identity, and their place in Iraq's ethnic and political dynamics in general are important.

Keywords: Iraq, Turkmen, Baath Regime, Turkmen Identity.

Giriş

Irak, 1918 yılında Osmanlı Devleti'nden ayrılıp İngiltere mandasına girmesinden 2003 yılındaki ABD işgaline kadar Arap-Sünni yönetimler tarafından idare edilmiş olan ancak nüfusun çoğunluğunu Şiiilerin oluşturduğu bir ülkedir. Sünnilerin idareye hâkim olduğu dönemde Şiiiler, Türkmenler ve Kürtler gibi gruplar yönetimden dışlanmıştır. Özellikle Saddam Hüseyin döneminde siyasal sürece katılımın şartı öz kimliğini bir kenara bırakarak Arap-Sünni özellikli sistem içinde asimile olmaktır.

2003 yılında Irak'ın ABD tarafından işgali, Baas Rejimi'ni sonlandırarak ülkede yeni bir sistemin kurulmasına yol açmıştır. Yeni sistem federatif bir yapılanma barındıran demokratik özellikler taşıyan ve idarenin nüfus yoğunlukları esas alınarak paylaşıldığı bir yapı şeklinde organize edilmiştir. Bu nedenle nüfusun çoğunluğunu oluşturan ve bu döneme kadar Baas Rejimi tarafından tehdit olarak görülen Şiiiler kurulan yeni sistemi kontrol altına almışlardır. Bununla birlikte ülkedeki farklı dini ve etnik gruplar da yeni sisteme entegre olabilmek için siyasallaşma yönünde adımlar atmışlardır.

Irak Anayasası'nın 3. maddesine (www.iq.parliament.iq) göre ülke "milletler, dinler ve mezhepler ülkesi" olarak tanımlanmaktadır. Bunun yanı sıra yine aynı maddeye göre Irak; "Arap camiasının kurucusu, İslam âleminin parçası" olarak tanımlanmış ve sistem Pan-Arabist ve Pan-İslamist bir söylemle güçlendirilmeye çalışılmıştır. Ne var ki ülkede yaşanan iç çatışmalar öngörülen tersine üst kimlikleri aşındırıcı etki yapmıştır. Siyasallaşma da buna bağlı olarak alt kimlik ağırlıklı olmuştur. Ülkedeki Sünniler, Şiiiler, Yezidi, Asuri, Hristiyan ve Yahudi inançlarına sahip olan Arap, Kürt ve Türkmen nüfusların yanı sıra sadece Irak'a özgü Şebekler, Kakailer, Mandeaneler (Erkmen, 2010:110) gibi etnik ve dini azınlıklar farklı siyasi gruplar altında örgütlenmişlerdir. Öte yandan 2003 yılı sonrası yaşanan iç çatışmaların bir sonucu olarak ülkede önemli demografik değişimler yaşanmıştır. Ülkede 1957 yılından bu yana nüfus sayımının yapılmaması, günümüzde Irak halklarının kesin sayılarının tespitine engel olmaktadır. Bununla birlikte 1957 verileri temel alınarak yapılan tahminlere göre ülkedeki Türkmenlerin sayısı 3-3,5 milyon olarak öngörülmektedir (Özcan, 2003, s. 20-21, Dünya Bankası, Hüzmüzlü, 2006, s. 91-103). Bununla birlikte ülkede Araplar kimliğinin dışlayıcı yapısının etkisiyle

Türkmenlerin yanısıra Kürtler de siyasette yaşanan mezhep kimliği odaklı ayrışmalara rağmen etnik kimliklerini ön plana alarak hareket etmişlerdir.

Yeni dönemde Irak'ta, merkezi otoritenin zayıfladığı ve bölgedeki güçlerin yükseldiği bir yapı ortaya çıkmış ve etnik ve mezhep temelli farklılıkların yanı sıra, aşiretçilik ve bölgecilik gibi faktörlerle birlikte, federal yapı içerisinde yerleşme güçlenmiştir. Dolayısıyla her etnik ve mezhebi grup, kendi bölgesinde hâkim güç haline gelmiştir. Irak'ta, bahse konu bu ayrılıkların yanı sıra, iç çıkar çatışmaları nedeniyle, ortak bir devlet kimliğinden söz etmek güçleşmiştir. Bu durum, ülkedeki çeşitli toplumsal grupların, kendi çıkarlarını korumak ve güçlerini artırmak amacıyla, çok katmanlı stratejiler geliştirmelerine neden olmuştur. Bu bağlamda, Türkmenler gibi nüfusça daha az olan etnik gruplar, ABD işgali sonrasında şekillenen etnik ve mezhebi ayrım odaklı siyasi yapılanmalar nedeniyle, geniş bir siyasi ve sosyal etki alanı oluşturmakta zorlanmıştır.

Bu çalışmanın amacı Irak'ta yaklaşık 1500 yıllık tarihe sahip olan Türkmenlerin, özellikle Baas Rejimi döneminde maruz kaldıkları asimilasyon ve baskılar ile 2003 yılı sonrasında mağdur oldukları iç çatışmalara rağmen dil ve kültür öğelerini koruma çabalarını ve bu kapsamda elde ettikleri kazanımları tespit etmektir. Bu çerçevede literatür taraması yapılmış ve döneme şahitlik etmiş kişilerce yazılmış birincil kaynaklardan ve haberlerden yararlanılmıştır. Çalışmanın sınırlılığı açısından, Irak'ta uzun süredir yapılmamış olan nüfus sayımları nedeniyle Türkmenlerin kesin sayısının tespit edilememesi ve bu durumun Türkmenlerin sosyal ve politik etkilerinin kapsamlı bir şekilde değerlendirilmesini zorlaştırması gösterilebilecektir. Çalışmanın ilk bölümünde Irak'taki Türkmenlerin tarihi ve uğradıkları saldırılar ele alınmıştır. Sonraki bölümde Irak'ta Türkmenlere uygulanan baskılar ve tanınan haklara yer verilmiştir. Son iki bölümde ise sırasıyla Türkmen kimliği, dini ve kültürel yapısı ve Türkmenlerin eğitim durumu, dili ve edebiyatı ele alınmıştır.

Irak'ta Türkmen Varlığı ve Türkmenlere Yönelik Saldırıları

Emevi Halifesi Muaviye'nin talimatı üzerine Horasan'dan Irak'a 674 yılında gönderilen Ubeydullah bin Ziyad komutasındaki ordu Irak'ta Türk varlığının temelini oluşturmaktadır (TDV İslâm Ansiklopedisi). İlerleyen dönemde Irak'ta çoğalan Oğuz boyları, 10. yüzyılda Müslüman devletlerle geliştirdikleri ticari ilişkiler esnasında İslam'ı seçmişlerdir. Bu boylar bu dönemden itibaren "yiğit ve cesur Türk" anlamına gelen "Türkmen" ismiyle anılmaya başlamışlardır. Bu isim ayrıca Oğuz boylarında Müslüman olan kişileri tanımlamak için Selçuklular döneminde de kullanılmıştır. Türkmenler, Irak'ta 22 boy¹ olarak varlık göstermiştir. Irak'taki Türkmenler özellikle Oğuz ve Gazi boylarının karışımıdır. Öte yandan Türkmenler, Büyük Selçuklu Devleti Sultanı Tuğrul Bey'in adına 1055 yılında okutulan hutbeden itibaren 1918'deki İngilizlerin işgaline kadar bölgede 16 devlet kurmuşlardır (Çay, 1987, s. 6).

Irak'taki Türkmenlerin haklarının İngiltere'nin 1914 yılında Irak'ı işgalinden başlayarak gerilemesi ve maruz kaldıkları saldırılar nedeniyle Türkmenler, bu dönemden itibaren etnik kimliklerini korumaya yönelmişlerdir. 1920 yılında yaşadıkları İngiliz askerleri tarafından gerçekleştirilen "Kaçakaç Katliamı" (Saatçi, 2003, s. 193-195) ve 1924 yılında İngilizlerin desteklediği Süryani "levi birlikleri"nin Kerkük'te gerçekleştirdiği "Nasturi Katliamı" (Anderson, 2009, Pamukçu, 1999, Küzeci, 2004, s. 42-46) sonrasında Türkmenler gitgide içe kapalı bir topluma dönüşmüşlerdir. Burada özellikle 1924

¹ Bu boylar; Knık, Kıyığ, Bayındır, Bayat, Rafa, Silfari, Aşar, Bekitla, Bekder, Yezgir, Aymer, Kırablık, Akder, Eked, Tutraka, Avleyin, Dilg, Tükır, Bıcık, Guldu, Cepni ve Çırlık boylarıdır.

yılındaki saldırının en önemli sebebinin Lozan Konferansı esnasında Türkmenlerin Musul'un Türkiye'de kalması amacıyla yaptığı çalışmalar olduğu belirtilmelidir (Kerkük, 2004, s. 134).

Sadabat Paktı'nın 1937 yılında imzalanmasının ardından bir Türk heyetinin Kerkük'ü ziyareti esnasında Türkmenlerce yapılan coşkulu karşılama Irak Hükümeti'ni rahatsız etmiş bunun üzerine Türkmen aydınlarının tutuklanması ve sürgüne gönderilmesi gibi sert tedbirlere yol açmıştır (Saatçi, 2003, s. 207). 1946 yılında Kerkük'te, petrol şirketi çalışanlarının daha iyi ücret, çalışma ve yaşam koşulları talebiyle başlattıkları ve demokratik yollarla ifade ettikleri protestolar yerel otoritelerin tepkisini çekmiştir. İşçilerin 1 Temmuz'da başlattıkları toplu iş bırakma eylemi ve sonrasındaki gösteriler, 12 Temmuz 1946'da polisin Gavurbağı Meydanı'nda toplanan işçilere otomatik silahlarla ateş açmasıyla katliama dönüşmüş, işçilerle birlikte sivil kayıplar da yaşanmıştır (Hürmüzlü, 2006, s. 128).

1955'te Türkiye ve Irak arasında imzalanan Bağdat Paktı'nın, güvenlik ve savunma alanında iş birliği yapılmasını öngörerek iki ülke arasındaki ilişkileri iyileştirmesine rağmen bu dönemde bile Irak hükümeti, Türkmenlere yönelik baskı ve asimilasyon politikalarını sürdürmüştür. Türkiye, 1940'lı ve 1950'li yıllarda Irak'taki Türkmenlere yönelik baskı ve zulümlere dair tepkisini ifade etmiş ve bu durum Irak Hükümeti'nde endişe yaratmış ve Türkmenlerin Irak'ta daha zor şartlar altında yaşamasına yol açmıştır (Saray, 2006, s. 107). Bu süreçte, Türkmen önde gelenlerinin tutuklanması, tecrit kamplarına gönderilmesi gibi olaylar, baskının boyutlarını göstermektedir (Kerkük, 2013).

Irak'ta 1958'de gerçekleşen darbeyle Cumhuriyet ilan edilmiştir. Bu darbe sonrasında Arap milliyetçiliği ve Baas Partisi'nin etkileriyle hazırlanan 1958 Anayasası'nda Irak; Arap anavatanının bir parçası ve Kürtlerle birlikte Arapların anavatanı olarak tanımlanırken, Türkmenlerin varlığından bahsedilmemiştir (Hürmüzlü, 2009). 1959'da, cumhuriyetin birinci yılında yaşanan "Kerkük katliamı" gibi olaylar Irak'taki etnik gerilimlerin ve Türkmenlere yönelik baskının ne denli ciddi boyutlarda olduğunu ortaya koymaktadır. Bu dönemde, Kerkük'te Türkmenlerin yaşadığı ağır baskılar ve katliamlar, uluslararası toplumun dikkatini çeken ve Türkmenlerin maruz kaldığı adaletsizlikleri gözler önüne seren acı olaylar olarak tarihe geçmiştir. Bu olaylarda Türkmen toplumunun ileri gelenleri gözaltına alınmış, alelacele yapılan yargılamalarla kurşuna dizilmişlerdir. Ayrıca Türkmenlere ait mağaza, dükkân, ticaret merkezleri ve evler yağma edilmiştir (Nakip, 2007, s. 139-170).

Bu olayların ardından, 1963 yında Irak'ta Baas Partisi'nin darbeyle iktidara gelmesi, 1968 darbesinin sonucunda yönetimin tamamen partinin kontrolüne geçmesiyle Türkmenlere yönelik baskılar ve Araplaştırma politikaları devam etmiş, ancak kısmi olarak kültürel ve sanat faaliyetlerine izin verilmiştir (Yılmaz, 2003, s. 24). Irak'taki Türkmen toplumuna yönelik baskılar, Saddam Hüseyin'in iktidara gelmesiyle birlikte daha da sertleşmiş, bu dönemde asimilasyon politikaları ve etnik temizlik eylemleri yoğunlaşmıştır. Kültürel hakların kısıtlı bir şekilde verilmesine rağmen, Türkmen köy ve kasabalarının yıkılması, isimlerinin değiştirilmesi, zorunlu göç politikaları ve Türkçe konuşmanın yasaklanması gibi uygulamalar, Türkmenlerin kimliklerini koruma mücadelelerini daha da zorlaştırmıştır. "Araplaştırma" politikası kapsamında alınan kararlar, Türkmenlerin yaşam alanlarını ve ekonomik imkânlarını sınırlamıştır (Doğan ve Tanrıverdi, 2011).

1990'ların başından itibaren Irak'taki Türkmenler üzerindeki baskılar artarak devam etmiş, Irak Petrol Şirketi'nde çalışan Türkmenlerin işlerinden zorla çıkarılmaları ve birçok Türkmen ailenin Kerkük'ten göçe zorlanmaları gibi olaylar yaşanmıştır. 1991'de Altunköprü'de gerçekleştirilen katliam (www.anadoluiimages.com) ile Türkmenlere

yönelik saldırılar devam etmiştir. Körfez Savaşı sonrasında yaşanan otorite boşluğunu fırsat bilen Kürt Peşmergelerin Kerkük'e girmesi ve ardından Irak Ordusu'nun Türkmen bölgelerine yönelik saldırıları, insanlık trajedisine yol açmıştır. Evlerinden toplanan ve daha sonra öldürülen Türkmenlerin cesetlerinin bulunması, bu dönemde yaşanan katliamların boyutunu ortaya koymaktadır (Çagaptay, 2003, Yalçın, 2016, Pamukçu, 2003, s:68).

1996'da çıkarılan bir kanunla Türkmenler, nüfus kütüklerinde kendilerini Arap olarak kaydettirmeye zorlanmış, bu talimatlara uymayanların mal varlıklarına el konulması ve sürgüne gönderilmeleri gibi ciddi sonuçlarla karşı karşıya kalmışlardır. Türkmenleri korkutma ve sindirme amacı taşıyan tüm uygulamalara rağmen Irak Türkmen Cephesi'nin (ITC) 1995 yılında kurulması, Türkmenlerin hak arayışında önemli bir adım olmuş, ancak bu dönemde yaşanan çatışmalar ve saldırılar, Türkmenlerin zorlu mücadelesini daha da karmaşık hale getirmiştir. Özellikle 1996, 1998 ve 2000 yıllarında KDP lideri Mesut Barzani'nin ITC ve Türkmen parti binalarına yönelik saldırıları, bölgedeki etnik ve politik gerilimlerin şiddetini ortaya koymaktadır (Karataş, 2002, s. 33). Bu olaylar Türkmenlerin devlete olan inancını zayıflatmış, etnik ihtilafları daha da derinleştirmiş, Türkmen ve Kürt toplulukları arasındaki ilişkilerdeki gerginliği, güvensizliği ve nefreti artırmıştır. Öte yandan 1997'de yapılan nüfus sayımında Türkmenlerin kendilerini Arap olarak kaydettirme zorunluluğu ve bu durumun Birleşmiş Milletler İnsan Hakları Raporlarında yer alması, uluslararası toplumun bu meseleye dair farkındalığının artmasına yol açmıştır (Hürmüzlü, 2005, s. 75).

2003'teki ABD işgali sonrasında Kürt grupların elde ettiği güç, Kürt olmayan unsurlara karşı uygulanan baskı ve sindirme politikalarını ve Türkmen-Kürt ilişkilerindeki gerginliği daha da artırmıştır. Bu dönemde çok sayıda Türkmen kanaat önderi öldürülmüştür (www.hurriyet.com.tr). Bu durum Türkmenlerin Irak'ta yaşadıkları zorlukların, baskıların ve etnik çatışmaların devam ettiği, karmaşık ve zorlu bir süreci işaret etmektedir. Özellikle Kerkük'te Kürt grupların dominant hale gelmesi ve Kürtleştirme politikalarının uygulanması, bölgedeki demografik ve yönetim dengesini bozmuş, Türkmenler için sorunlar yaratmıştır. Türkmenlerin yaşadığı bölgelerde gerçekleşen saldırılar ve asimilasyon kampanyaları, onların kimlik ve varoluş mücadelesini daha da zorlaştırmıştır. Irak Merkezi Hükümeti'nin güvenlik konusunda yetersiz kalması, özellikle Türkmenleri savunmasız bırakmış ve terörün hedefi haline getirmiştir. Türkmen liderler, bürokratlar ve diğer ileri gelenlerin öldürülmesi, toplumun moral ve liderlik yapısını zayıflatmış, Türkmenlerin siyasi ve sosyal arenadaki etkinliklerini sınırlamıştır (Duman, 2012, s. 85-110).

İŞİD'in 2014'te yaptığı saldırılar, Türkmenlerin maruz kaldığı zulmün yeni bir boyutunu ortaya koymuştur. Telafer gibi Türkmen nüfusunun yoğun olduğu bölgelerin İŞİD tarafından ele geçirilmesi ve bu bölgelerden Türkmenlerin göç etmek zorunda kalması, Türkmen kimliğinin ve varlığının erozyona uğratılmasına neden olmuştur. Musul, Telafer ve Kerkük gibi önemli Türkmen yerleşim bölgelerinin, İŞİD'in etki alanı içinde kalması sonrasında İŞİD, bu bölgelerde yaşayan Türkmen halkını yerlerinden edip, Irak'ın daha güvenli bölgelerine, özellikle de güneye doğru göç etmeye zorlamıştır. Bu süreçte, özellikle Şii Türkmenler; Babil, Nefes ve Kerbela gibi güney vilayetlerine yoğun bir göç hareketi gerçekleştirmişlerdir. Bir kısmı ise coğrafi yakınlık nedeniyle Duhok'u tercih etmiştir (Duman, 2006, s. 19). Göç eden ailelerin parçalanarak dönmesi, göç ettikleri bölgelerde yaşamaya devam ederek geri dönmemeleri, Türkmenlerin yaşadığı coğrafyanın sosyal ve demografik yapısında önemli değişikliklere neden olmaktadır. Bu durum, Türkmen nüfusunun Irak'ın farklı vilayetlerinde artmasına sebep olurken, asıl yaşam bölgelerindeki nüfusun zayıflamasına yol açmaktadır (IOM).

Irak'ta etnik ve sosyal dengelerin yeniden şekillenmesinde önemli bir faktör oluşturan bu olaylar Türkmenlerin hem kendi içlerindeki dayanışmasını hem de Irak'taki genel etnik ve siyasi dinamikler içindeki konumlarını etkilemektedir. Bu süreçler, Türkmenlerin toplumsal, kültürel ve siyasi geleceği açısından dikkatle izlenmesi gereken gelişmeleri içermektedir. Bu süreçte yaşananlar, Türkmenlerin Irak içindeki demografik yapısı ve sosyal dokusu üzerinde önemli etkiler bırakmış, IŞİD sonrası dönemde Türkmenlerin toplumsal ve siyasal konumlarını yeniden tanımlamalarında zorluklar yaratmıştır. Ayrıca, bu göç hareketleri, Türkmenlerin hem fiziki güvenlikleri hem de kültürel varlıklarının korunması açısından önemli sorunlar ortaya koymaktadır.

Irak'ta Türkmenlere Uygulanan Baskılar ve Tanınan Haklar

Irak'ta Türkmenler ülkenin güneyindeki Basra'dan başlayarak kuzeyindeki Duhok'a, Bağdat'ın doğusunda İran sınırında yer alan Bedre'den ülkenin kuzey batı ucuna doğru Telafer'e kadar olan tüm alanda yaşamaktadırlar. Bu kapsamda Türkmenler, Irak'ın kuzeybatısından güneydoğusuna uzanan yaklaşık 50 kilometre genişliğindeki bir alanda yoğunlaşarak varlıklarını sürdürmektedirler. Özellikle Kerkük, Ninova, Erbil (Mahmur ilçesi hariç), Selahaddin ve Diyala illeri, Türkmenlerin yoğunlukla yaşadığı ve günümüzde Türkmenler tarafından Türkmeneli uluslararası alanda ise "tartışmalı bölgeler"² olarak nitelendirilen Irak'ın en hassas bölgeleri arasında yer almaktadır. Bu bölgeler siyasi açıdan ihtilafli sayılırken dini anlamda Sünni-Şii, etnik anlamda Arap-Kürt topluluklar arasına bir geçiş noktasında kaldığı için bu alanda yaşayan Türkmenler en çok zarar gören grup olmuşlardır.

Ayrıca genel olarak Baas Rejimi özellikle de Saddam Hüseyin'in iktidarda olduğu 1972-2003 yılları arasındaki Araplaştırma politikası ve 1991 yılında Irak'ın kuzeyinde de-facto Kürt Bölgesi'nin oluşmasıyla uygulanan Kürtleştirme politikaları nedeniyle Türkmen nüfus asimilasyon uygulamalarına maruz kalmıştır. Ayrıca 2003 yılı sonrasında etnik ve mezhep temelli ayrışmalar ve çatışmalar da Türkmen kimliğini olumsuz etkilemiştir. Ülkenin enerji kaynaklarının da yoğunlaştığı ve Kürt gruplar tarafından üzerinde hâkimiyet kurulan ihtilafli bölgelerdeki 15 ilçeden³ 12'sinin tamamında Türkmenler yaşamaktadır.

Irak'ın İngilizler tarafından işgalinin ardından başlayan Türkmenlere yönelik baskılar yıllar içinde artarak asimilasyon ve Araplaştırma politikalarına dönüşmüştür. Ancak bu süre zarfında kimisi uygulanan kimisi geri alınan bazı sosyal ve kültürel hakların da tanındığı kararlar alınmıştır. Türkmenlere yönelik tarihî süreç, Irak'taki Türkmenlerin siyasi ve kültürel haklarının tanınması ve korunması yolunda atılan adımlarla birlikte, uygulamada karşılaşılan zorluklar ve baskılar arasındaki derin çelişkileri göstermektedir.

² Bölge 2003 sonrası Irak'ta kurulan federal yapı neticesinde Irak'ın kuzeyinde kurulan "Irak Kürt Bölgesel Yönetimi (IKBY)" ile Irak merkezi hükümetinin idari kontrol alanı arasında kalmaktadır. 2014'te IŞİD'in ortaya çıkışı ile birlikte söz konusu hattın büyük bölümü IŞİD'in baskısı altında kalırken, IŞİD'le mücadelenin tamamlanmasının ardından Irak merkezi hükümeti 16 Ekim 2017'de başlattığı askeri operasyonla bu bölgelerdeki kontrolü sağlamış ve IŞİD sonrası süreçte yeniden IKBY'nin hâkim olmasına izin vermemiştir. Ancak IKBY'nin söz konusu bölgelere yönelik iddia ve baskıları devam etmektedir.

³ 2009'da hazırlanan Birleşmiş Milletler Raporu'na göre; Musul'a bağlı Sincar, Telafer, Tilkeyf, Şeyhan, Akre, Hamdaniye, Erbil'e bağlı Mahmur, Kerkük'e bağlı Dibis, Dakuk, Havice ve Merkez, Selahaddin'e bağlı Tuzhurmatu, Diyala'ya bağlı Kifri, Hanekin, Beledruz (Mendeli) Irak merkezi hükümeti ile IKBY arasındaki ihtilafli bölgeler olarak ilan edilmiştir. Erbil'e bağlı Mahmur ve Kerkük'e bağlı Havice dışındaki ihtilafli bölge olarak ifade edilen bölgelerin büyük bölümünde çoğunluğu oluşturmaktadır. "United Nations Iraq", <https://iraq.un.org/en/138098-office-political-affairs-and-analysis>, [Erişim Tarihi: 1 Nisan 2023].

Irak'ta ilk olarak 1931 tarihli 74 sayılı Yerel Diller Yasası, Irak'ta eğitim ve yargı dili olarak Arapça'nın yanı sıra, başka etnik aidiyetlere mensup toplumların yoğunlukta olduğu bölgelerde o toplumun dilinin eğitim dili olarak kullanılmasını öngörmüş, Kerkük ve Kifri'de eğitim dili olarak Türkçe'nin kullanılmasını belirlemiştir. Ancak pratikte, Türkmenler gibi etnik gruplar, anadillerinde eğitim alma gibi temel haklardan yeterince yararlanamamışlardır (Hürmüzlü, 2015b).

1932'de Irak'ın Milletler Cemiyeti'ne üye olmasının ardından ise "Türkmenlerin ve tüm azınlıkların sahip olduğu hakların tanındığını ve de garanti edildiğini" içeren bir bildiri yayınlamıştır. Buna göre azınlıkların temsilde eşit olduğu yeni bir seçim sistemi öngörülmüş ayrıca mahkemelerde vatandaşların anadillerinde ifade vermeleri hatta kendi dillerinde eğitim vermek üzere okul açabilmeleri kabul edilmiştir. Türkmenlerin siyasi, sosyal ve kültürel hakları açısından önemli bir belge olan bildiride ayrıca Kerkük ve buraya bağlı Kifri'de Arapça'nın yanısıra Türkçe'nin ve Kürtçe'nin de resmi dil olarak kullanılmasını, devlet kadrolarının istihdamında bu dilleri bilenlerin seçilmesi de yer almıştır (Turan, 1996, s. 31-36).

Ancak bu yasal düzenlemelere rağmen, Türkmenlerin varlığı ve hakları, çeşitli dönemlerde yok sayılmış, "Iraklılık" ve "Araplık" şuurunun benimsenmesi çabalarıyla kültürel hakları kısıtlanmıştır. 1930-1931 eğitim öğretim yılında, Türkçe öğretiminin Kerkük dışındaki ilkokullarda yasaklanması, 1937 yılında tamamen sonlandırılması (Saatçi, 2003, s. 207), Türkmen asıllı memurların Türkmen olmayan bölgelerde çalıştırılması ve Türkmenlerin sosyal ve yardımlaşma dernekleri kurmalarının engellenmesi gibi uygulamalar, Türkmenlerin asimilasyon ve baskı altında tutulduğunu göstermektedir (Demirci 1990 s. 51-63). Bununla birlikte bu dönemde olumlu sayılabilecek gelişmeler; Irak'ın ilk resmi gazetesi olan Beşir Gazetesi'nin 18 Mart 1959 tarihinden itibaren yaklaşık altı ay Türkçe ve Arapça olarak yayın yapması, 1960'da Türkmenlerin ilk eğitim kongrelerini gerçekleştirmesi, yine 1960'ta Bağdat'ta Türkmen Kardeşlik Ocağı'nın ve İstanbul'da Irak Türkleri Kültür ve Yardımlaşma Derneği'nin kurulması, 1961'de Türkçe-Arapça Kardeşlik Dergisi'nin Kardeşlik Ocağı tarafından yayınlanmasıdır (Saatçi, 2003, s. 230).

1950'lerden sonra, Türkmen Öğrenci Birlikleri Türkmen siyasi hayatını şekillendirme ve mücadelede kritik rol oynamışlardır. Özellikle 1959'da gerçekleşen Kerkük Katliamı sonrası, Türkmen öğrenci hareketleri ivme kazanmış, Irak'ta Türkmen Öğrenci Birliği ve Türkiye'de eğitim gören Türkmen gençler tarafından Irak Türkleri Kültür ve Yardımlaşma Derneği kurulmuştur. Bu dernek, Saddam Hüseyin döneminde birçok Türkmen gencinin üniversite eğitimine erişim engelleri nedeniyle yurt dışında eğitim görmeye yönelmesi ve dönüşlerinde Türkmen davasına katkı sağlama çabaları ile Türkmen siyasetinde belirleyici bir role sahiptir (Kodal, 2019, s:1510). Türkiye'de aldıkları eğitim sonrası Irak'a dönerek, Türkmen davasına yön vermeye çalışan bu kişiler Rejim'in hedefi haline gelmiştir. Bu durum Türkmenlerin lider potansiyeline sahip kişileri siyaset sahnesine taşıma konusundaki engellenmelerini ortaya koymaktadır. 1980'lerde Türkmen hakları savunucusu oldukları gerekçesiyle idam edilen önderlerin akıbeti Türkmen örgütlenmesindeki en büyük travmalardan biridir. Ancak Türkmen örgütlenmeleri bu tür travmaların etkisi altında şekillenmiş ve her büyük olay sonrası bir hareketlenme yaşayarak örgütlenme çabası içine girmişlerdir. 1959 Kerkük Katliamı sonrasında Türkmen Kardeşlik Ocağı ve Irak Türkleri Kültür ve Yardımlaşma Derneği gibi kuruluşlar, Türkmenlerin hak mücadelesinde önemli rol oynamıştır. Bu yapılanmaların yanı sıra, Türkmen Milliyetçi Hareketi ve Türkmen Milli Demokratik Örgütü gibi oluşumlar, Türkmen siyasi sahnesinde Baas rejimine karşı bir duruş sergilemiş ve bölgedeki siyasi yapılarla işbirliği yapmıştır. Ancak, bu kuruluşların etkinliği, rejimin

baskıcı politikaları nedeniyle sınırlı kalmıştır. Bu tarihi arka plan, Türkmenlerin, baskılara tepki olarak kendilerini ifade etme ve örgütlenme çabalarını, ancak Rejim'in uygulamaları nedeniyle bu çabaların tam anlamıyla etkili olamadığını ortaya koymaktadır. Keza Kerkük Petrol Şirketi çalışanlarının 1946'daki eylemleri ve 1970'lerde Kerkük'te yaşanan öğrenci ayaklanmaları, Türkmenlerin haklarını koruma ve iyileştirme çabalarının somut örnekleridir (Saatçi, 2019).

1970'te çıkarılan Tarım Reformu Yasası ile Türkmenlerin toprak sahipliği sınırlandırılırken, Irak Devrim Komuta Konseyi tarafından alınan 89 numaralı 'Türkmenlere Kültürel Haklar' başlıklı kararname ile kendi dilleriyle konuşma ve okuma hakları tekrar verilmiştir (Hürmüzlü, 2015a). Ancak bu haklar, pratikte uygulanmamış ve bu durum, özellikle Kerkük'te kitlesel protestolara yol açmıştır. Türkmenler, karşılaştıkları Irak Milli Eğitim Müdürlüğüne okullara el konulması gibi baskılara rağmen hak mücadelelerini sürdürmüş ve 1972'de Türkmen Milliyetçi Hareketi'nin faaliyete geçirilmesiyle mücadelelerini daha organize bir şekilde yürütmeye başlamışlardır. 1976'da Türkmenlerin tek kültür merkezi olan "Türkmen Kardeşlik Ocağı" ve "Kardeşlik Dergisi" Türkmenlerden alınarak bazı Baas Partili kişilere devredilmeye mecbur bırakılmıştır. Buna karşı 1980'lerden itibaren, Saddam Rejimi tarafından birçok Türkmen lider idam edilmiş, 1984'de Türkmenlerin Kerkük'ten gayrimenkul almaları yasaklanmıştır (Pamukçu, 1999, s. 5).

Hem olumlu hem olumsuz gelişmelerin yaşandığı bu dönemde Türkmenler, uluslararası alanda örgütlenme çabalarına yönelmişler, 1974'te merkezi yönetimin dışında kalan Erbil'de Türkmen Kardeşlik Ocağı'nın açılmasıyla bu süreç başlamıştır. 1980'de Suriye'de kurulan Türkmen Demokratik Örgütü, 1985'e kadar faaliyetlerini sürdürmüştür (Duman, 2012). Türkiye'de 1988 yılında kurulan Irak Milli Türkmen Partisi, Irak'taki Türkmenlerin siyasi sahnede varlık gösterme çabalarında önemli bir dönüm noktası olmuştur. 1991'de Irak'ın kuzeyinde güvenli bölgenin oluşmasıyla birlikte, Türkmen siyasi hareketliliğinde önemli bir canlanma yaşanmış ve çeşitli sivil toplum kuruluşlarıyla birlikte 20'den fazla Türkmen partisi kurulmuştur. Bu partilerden birçoğunun, Kürt grupların desteğiyle ve siyasi arenadaki boşluğu doldurma amacıyla kurulduğu bilinmektedir. Bu bağlamda, Türkmenlerin daha koordineli bir hareket sergileyebilmesi için, 1994 yılında milli bir çizgi izleyen Türkmen kurum ve kuruluşları bir araya gelerek Irak Türkmen Cephesi'nin kurulmasını sağlamış ve ITC'nin kuruluşu 24 Nisan 1994 tarihinde resmen duyurulmuştur (Duman, 2012).

2003 sonrası Irak'ta siyasi yapı, etnik ve mezhebi temellere dayalı olarak yeniden şekillendirilmiştir. Bu süreçte Türkmenler, mevcut etnik ve mezhep temelli ayrışmaların arasında sıkışmış ve etkin bir kimlik siyaseti yürütememiştir. Dağılmış nüfus yapısı ve birden fazla siyasi partinin varlığı, Türkmenlerin siyasi sahnede birleşik ve etkili bir güç oluşturmasını engellemiştir. Uzun süreli baskılar ve siyasi izolasyon sonucunda liderlik ve örgütlü siyasi yapı eksikliği Türkmenlerin karşılaştığı en önemli zorluktur. Öte yandan Türkmen nüfusunun geniş bir coğrafyaya yayılması, güvenlik açısından kendi kendilerini koruyabilme kapasitelerini sınırlandırmaktadır. Bu durum, Türkmenleri geçici ve stratejik ittifaklara yönelmek zorunda bırakmış, ancak bu da diğer gruplar nezdinde güvenilirliği sorgulanır hale getirmiştir. Türkmenlerin, Irak'taki siyasi mücadelede bağımsız bir güç olarak öne çıkması zorlaşmaktadır. Seçim süreçlerinde artan siyasi rekabet ve şiddet eylemleri, silahlı güce sahip olmayan Türkmenleri özellikle olumsuz etkilemekte, bu durum Türkmenlerin siyasi ve sosyal taleplerini etkili bir şekilde ileriye taşımalarını zorlaştırmaktadır.

2003 sonrasında "Türkmeneli Bölgesi"nde Türkçe eğitim veren okulların açılması, Türkmen toplumunun kültürel özerkliğe önem verdiğinin bir göstergesidir. Kerkük,

Erbil, Ninova, Selahaddin ve Diyala vilayetleri başta olmak üzere, 130'dan fazla Türkmen okulu anaokulundan liseye kadar Türkçe eğitim sunmaktadır. Türkmen siyasetçilerin çabalarıyla 2013 yılında Irak Milli Eğitim Bakanlığı bünyesinde "Türkmen Eğitim Genel Müdürlüğü"nin kurulması, Türkmenlerin eğitim alanındaki özerklik taleplerinin bir sonucudur. Dil meselesi, Türkmenler için uzlaşma sağlanan temel kültürel konulardan biri olup, Irak'ta Türkçe yayın yapan Türkmeneli TV ve Türkmen TV gibi televizyon kanalları ile TEBA haber ajansı, Türkmenlerin dilini ve kültürünü yaşatma çabalarının önemli unsurlarıdır. Bu gelişmeler, Türkmenlerin Irak'ta kendi kimliklerini ve kültürlerini koruma ve geliştirme konusundaki kararlılığını yansıtmaktadır.

Türkmenler, kültürel meselelerin yanı sıra, milli kimliklerini ilgilendiren siyasi konularda da ortak bir tutum sergileme eğilimindedir. Özellikle Kerkük meselesi gibi kritik konularda Türkmen liderler ve temsilciler arasında birlik sağlanmıştır. Türkmen yetkililer, Kerkük'ün statüsü ile ilgili olarak şehrin Irak Merkezi Yönetimi'nin kontrolü altında kalması yönünde ortak bir görüş bildirmiştir. Aynı zamanda, Irak Parlamentosu'na sunulan Türkmen Hakları Yasası konusunda da Türkmen milletvekilleri birleşik bir duruş göstermiştir. 2003 yılından bu yana, 2012'de ilk kez Irak Türkmen Cephesi'nin (ITC) liderliğinde, Türkmenlere yönelik özel bir yasa tasarısı hazırlanmış ve Irak Parlamentosu'na sunulmuştur (Duman, 2014). Bu süreçte, yasanın temelini oluşturan Türkmen Hakları Raporu'nun Irak Parlamentosu tarafından onaylanması, Türkmenlerin ülkenin üçüncü asli unsuru olarak kabul edildiğinin bir göstergesi olarak önem taşımaktadır.

2003 sonrası kurulan yeni yönetim yapısında Türkmenler üst idare mekanizmasında pozisyon elde edememişlerdir. 25 üyeden oluşan Yönetim Konseyi'nde ise bir Türkmen yer almıştır. Öte yandan Geçici Yönetim Yasası'nda "ırkçı ve mezhepçi politikaların etkilerini ortadan kaldırma amacı" güdülmüş bununla birlikte Yasa'da Türkmenlere özel haklar tanınmış, bu haklar, daha önceki anayasal düzenlemelerde yer almamış yenilikler olsa da Türkmenlerin ülkenin üçüncü asli unsuru olduğu görüşü uygulamada yeterli karşılığı bulamamıştır (ORSAM). 2003 sonrasında Irak'ta siyasi düzen, Şii, Sünni ve Kürt kimlikleri üzerinden yapılandırılırken bu durum Türkmenlerin kimlik temelli politika sahnesinde dışlanmalarına ve etkin bir rol üstlenememelerine yol açmıştır. Bu çerçevede, Türkmenlerin bir kısmı, Irak siyasetinde öne çıkan Şii siyasi partilerle yakınlaşmış, ancak bu yakınlaşmayı mezhep odaklı kimlik yerine milli kimlik çerçevesinde gerçekleştirmeye özen göstermişlerdir (Sirkeci, 2011). Bu durum Türkmen toplumunun sosyal, kültürel ve toplumsal yapısında milli unsurların ağır basmasından kaynaklanmaktadır. Türkmenler seçim dönemlerinde ittifaklar kurmuş olsa da Türkmen milletvekilleri parlamentoda Türkmen grubu oluşturarak, diğer Türkmen siyasetçilerle birlikte hareket etmekte, Türkmen öncelikli kimliklerini korumaktadırlar.

Öte yandan Irak Geçici İdare Yasası'nın 9. maddesi ve Irak Anayasası'nın 4. maddesi uyarınca, Arapça'nın yanı sıra Kürtçe ülkede resmi dil, Türkmençe ise yerel resmi dil olarak kabul edilmektedir. Bu düzenlemeler, Türkmen çocuklarının ana dilleri olan Türkmençe'de eğitim alma haklarını garanti altına almıştır. Yine 2013 yılında yürürlüğe giren "Resmi Diller Yasası"nın 9. maddesiyle Türkmençe, Türkmenlerin yoğun⁴ olarak yaşadıkları bölgelerde yerel resmi dil olarak tanınmış ve bu çerçevede Irak Milli Eğitim Bakanlığı bünyesinde Türkmençe Genel Müdürlüğü kurulmuştur (ORSAM).

⁴ Irak federal mahkemesinin bu hususta vermiş olduğu bir kararda "Yoğunluk" kavramı sayısal olarak "çoğunluk" değil, birden fazla etnik oluşumu içeren şehirlerde "büyük ölçüde ağırlığı ve toplumun gidişatında etkisi ve katkısı olan oluşum" olarak belirtilmektedir. Bu hususa ilişkin detaylar için bkz: Habib Hürmüzlü, Irak'ta Yerel Diller Yasası ve Türkmenler, <https://www.orsam.org.tr/tr/irak-ta-resmi-diller-yasasi-ve-turkmenler/>, Erişim: 9 Şubat 2023.

Irak Geçici İdare Yasası'nın 58. maddesinde, özellikle Türkmenlerin yoğunlukta olduğu Kerkük'te yaşanan zorla yer değiştirmeler ve bu süreçte yerlerine başkalarının yerleştirilmesiyle ortaya çıkan adaletsizliklerin giderilmesi gerektiği vurgulanmıştır. Bu maddeyle Saddam Hüseyin döneminde, özellikle Türkmenler üzerinde uygulanan Türkmen kimliğinin Arap kimliğine dönüştürülmesi yönünde "milliyet düzeltme" baskısına maruz bırakılan kişilerin durumlarının düzeltilmesi ve bu konuda alınmış olan tüm kararname iptal ederek, bireylerin kendi milli ve etnik kimliklerini baskı veya zorlama olmaksızın serbestçe belirleyebilmeleri gerektiği belirtilmiştir.

Öte yandan 25 Ekim 2005'te kabul edilen Irak Anayasası'nın hazırlık komisyonunda Türkmenler, iki temsilciyle yer almıştır. Ayrıca anayasanın önsözünde geçmiş rejimler döneminde Türkmenlere ve diğer topluluklara yönelik uygulanan insanlık dışı politikalara atıfta bulunarak, Irak halkının, toprak bütünlüğünün ve egemenliğinin korunmasının altını çizmiştir. Anayasada Türkmenlerin, Araplar ve Kürtlerden sonra ülkenin üçüncü büyük unsuru olarak kabul edilmesine yönelik bir değerlendirme yer almaktadır. Bununla birlikte Türkmençe'nin yerel resmi dil olarak kullanılabileceğinin ifade edilmesi Türkmenlere azınlık statüsü ima eden bir yaklaşım içermektedir. Bu madde olumlu bir gelişme olarak değerlendirilse de, hangi bölgelerin Türkmen yoğunluklu olduğunun ve bu tespitin kim tarafından yapılacağı belirsiz bırakılması sorunlar yaratmaktadır. Ayrıca Anayasa'nın 125. maddesi, Türkmenler, Keldaniler, Asuriler ve diğer toplulukların idari, siyasi, kültürel ve eğitim haklarını güvence altına alırken, Türkmenlerin nüfusça çok daha az olan topluluklarla aynı kategoriye konulması dikkat çekicidir ve Türkmenlerin azınlıklarla eş tutulduğu algısını güçlendirir niteliktedir (Irak Anayasası).

Öte yandan 2006-2010 yılları arasında Başbakan Nuri el-Maliki'nin politikaları nedeniyle çıkan mezhep temelli çatışmalarda Türkmen bölgeleri hem Şii hem de Sünni Arap silahlı grupların hedefi olmuştur. Ayrıca IŞİD'in yükselişi sırasında Türkmenler, kendi topraklarını savunma konusunda önemli bir rol üstlenmiş, Irak ordusu ve diğer büyük milis gruplarının yetersiz kaldığı durumlarda, Haşdi Şaabi bünyesinde Türkmen özel birimleri kurarak, özellikle Telafer ve Tuzhurmatu gibi stratejik alanlarda güvenliklerini sağlamışlardır. Bununla birlikte Haşdi Şabi bünyesinde savaşan Türkmenler, "Türkmen Tugayı" adı altında kimliklerini korumayı seçmişlerdir.

IŞİD'e karşı kazanılan zaferle birlikte Irak'ın Kuzeyindeki Bölgesel Yönetim'in 25 Eylül 2017'de düzenlediği bağımsızlık referandumu, Türkmenlerin yaşadığı bazı alanlarda da gerçekleşmiştir. Referandumun ardından Irak Merkezi Hükümeti, idari olarak kendisine bağlı fakat Kürtlerin kontrolü altındaki bölgelere askeri operasyonlar düzenlemiştir. Bu süreçte, Türkmenler Merkezi Hükümet'in yanında yer almışlardır. Bu durum, Türkmenlerin milli kimliklerini koruma yönünde bir politika izlediklerini ve bireysel bir güç olarak ortaya çıkmadıklarından dolayı, kendilerine en büyük faydayı sağlayabilecek yapılarla iş birliği ve ittifak oluşturma yoluna gittiklerini göstermektedir.

Öte yandan Türkmenlerin siyasi temsil konusundaki gerilemesi ve hükümetteki temsiliyetlerinin azalması, Irak'taki etnik ve politik yapı içindeki konumlarının zayıfladığını göstermektedir. Özellikle son dönemde Türkmenlere bakanlık verilmemesi⁵ ve siyasi süreçlerdeki temsiliyetlerinin azalması, bu topluluğun karşılaştığı haksızlıkların devam ettiğine dair önemli bir göstergedir (Erkmen, 2010, s. 107-145). Bu durum, Irak'ta

⁵ 2010'da hükümette 3 bakana sahip olan Türkmenler, 2014 ve 2018'de kurulan hükümetlerde bakanlık elde edememiş, 2020'de Mustafa Kazımî'nin başbakanlığında kurulan hükümette ise uzun süren tartışmalar ve Türkmen siyasetçilerin baskısı sonucu bir devlet bakanlığının verilmesi kararlaştırılmıştır. Ancak Türkmenlere bakanlık verilmemiş, sadece Sünni Arap Koalisyonu içerisinde yer alan bir Türkmen siyasetçi Sünni Araplar adına Savunma Bakanı olmuştur.

Türkmenlerin karşılaştığı sistematik baskı ve haksızlıkların sadece geçmişte kalmadığını, günümüzde de devam ettiğini göstermektedir. Türkmenlerin Irak'taki kurucu unsurlardan biri olarak hak ettikleri temsiliyet ve haklarının sağlanması, ülkedeki etnik çeşitliliğin korunması ve barış içinde bir arada yaşamının sağlanması açısından büyük önem taşımaktadır.

Türkmen Kimliği, Dini ve Kültürel Yapısı

Irak'taki Türkmen varlığının köklü tarihi, Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşu ve sonrasında yaşanan gelişmelerle birlikte yeni bir boyut kazanmıştır. 1960'lara kadar Irak'taki Türk nüfusu için sıklıkla kullanılmayan "Türkmen" kelimesi, bu dönemden itibaren Türk kimliğini örselenmiş, asimile edilmiş ve hatta yok edilmeye çalışılmış bir topluluğu tanımlamak için sistematik bir şekilde kullanılmaya başlanmıştır. Bu, hem Türkiye ile bağların zayıflatılmaya çalışılmasının bir yansıması hem de Türkiye Cumhuriyeti Anayasası'nda yer alan "vatandaşlık bağı ile bağlı olan herkes Türk'tür" anlayışına karşı sınırların çizilmesi, Türkiye'den ayrı kalan Türklerin farklı bir kimlikle tanımlanma çabasının bir sonucu olarak görülebilir.

Türkmenlere karşı yürütülen baskı ve Türkiye'den uzaklaştırma politikalarına rağmen Irak Türkmenleri tarafından 1959 yılında kurulan ilk kuruluş isminde Irak Türkleri ifadesini barındıran "Irak Türkleri Kültür ve Yardımlaşma Derneği" olmuştur. Bu dönem Arap dünyasında yükselen Nasırcılık akımının etkisi altında kalan Irak'ta, Arap olmayan kesimlere yönelik baskı politikalarının başladığı, Türkmenlerin de bu politikalar nedeniyle baskı ve zulme maruz kaldığı bir dönemdir. Ancak bu baskılar, Türkmenlerde kimliğe daha sıkı tutunmayı ve Türkiye'ye olan bağlılığı artırmış, dini ve diğer aidiyetlerin arka plana itilmesine neden olmuştur. Buna karşı Türkiye ile olan tarihi ve kültürel bağ, çeşitli Irak rejimleri tarafından Türkmenlerin dışlanmasına sebep olmuştur. Bunun sonucunda oluşan içe kapanıklığın yanısıra Türkmenlerde direniş geleneğinin olmaması, dillerini, kültürlerini ve kimliklerini korumada önemli bir etken olmuştur.

Diğer etnik gruplardan gelen tehdit algılamalarına karşı doğal bir tepki mekanizması geliştirebilmişlerdir. Türkmenlerin, etnik kimliğinin yanı sıra yaşadıkları toprağa olan bağlılıkları, onların kimlik ifadelerinde önemli bir yer tutar. "Toprakçılık" olarak adlandırılabilir bu aidiyet duygusu, dış tehditlere karşı Türkmen kimliği altında birleşmelerine olanak sağlamıştır. Dışarıdan gelen tehditlere karşı Türkmen kimliği çatısı altında birleşebilme yeteneği, Türkmenlerin en belirgin özelliklerinden biri olarak ortaya çıkmıştır. Bu durum, Irak'ta yaşayan Türkmenlerin, çeşitli ideolojik ve siyasi akımların üstesinden gelebilme ve kendi kimliklerini koruyabilme güçlerinin bir göstergesi olarak değerlendirilebilir.

Türkmenlerin Türklük kavramı ve Türkçülük, özellikle Türkiye ile olan tarihi ve kültürel bağlar çerçevesinde şekillenmiş, bu da Türkmenlerin Irak'taki diğer topluluklar tarafından "öteki" olarak görülmesine ve kimliklerinin sorgulanmasına yol açmıştır. Türkmenler, yeni Irak'ta tarih üretme sürecinden uzak kalmış, varlıklarını ve tarihlerini Türkiye ile ortak bir çizgide sürdürme eğiliminde olmuşlardır. Bu da Türkmenlerin Irak'ta Türkiye'nin uzantısı olarak algılanmasına neden olmuştur. Ancak Türkmenlerin devlete ve topluma olan bağlılığı, onların Irak'ın kurucu unsurlarından biri olarak önemli bir yere sahip olmalarını sağlamıştır.

Türkmenler, devlet kurma geleneği ve tek otoriteye olan inancıyla bilinen bir toplum olup, bu, onların dini inanışlarından siyasi yapısına kadar birçok alanda kendini göstermiştir. Irak'ta yaşanan baskı ve zulümlere karşın, Türkmenlerin isyan geleneği geliştirmemiş olmaları, vatana ve devlete olan bağlılıklarının bir göstergesi olarak kabul

edilebilir. Türkmenlerin Arap kültüründen de etkilenmiş olması, onların Irak'ta uyum sağlayabilen ve çeşitli kültürel etkileşimlere açık bir toplum olduklarını göstermektedir. Aşiret temelli yapının varlığı ve bu yapının sosyal organizasyon içerisinde farklı formlar alması, Türkmen toplumunun dinamik ve çeşitli bir yapıya sahip olduğunu ortaya koymaktadır. Türkmen aşiretlerinin kökenleri ve tarih boyunca yaşanan göçler, farklı bölgelerde Türkmen varlığının sürdürülmesine katkıda bulunmuş, aynı zamanda Arap çoğunluğun yaşadığı bölgelerde Türkmen aşiretlerinin Arap aşiretlerine zorla katılmaya itildiği durumlar da yaşanmıştır (Hürmüzlü ve Pamukçu, 2005).

Bu çerçevede, Türkmenlerin Irak'taki konumu, onların etnik kimliği, kültürel mirası ve siyasi tarihlerinin bir bütün olarak ele alınması gereken karmaşık ve çok katmanlı bir durumu ifade etmektedir. Türkmenlerin, hem Irak'ta hem de genel olarak Ortadoğu'daki etnik ve siyasi yapı içinde önemli bir rol oynadığı ve karşılaştıkları zorluklara rağmen kimliklerini ve kültürel varlıklarını koruma çabalarının devam ettiği görülmektedir. Türkmenlerin sosyal yapıları hem geleneksel aşiret bağlarını koruyabilen hem de çağdaş eğitim ve mesleklerde önemli başarılar imza atan çok yönlü bir toplum olduğunu göstermektedir. Özellikle kırsal kesimlerde, aşiret bağlılığı ve büyük aile yapısı daha belirgin olup, Telafer, Tuzhurmatu, Diyala gibi bölgelerde aşiretlerin sosyal ve kültürel yaşamda önemli bir rol oynadığı görülmektedir. Şehir merkezleri gibi Kerkük ve Erbil'de ise, aşiret bağlarından ziyade aile isimleri ve bireysel başarılar daha çok ön plana çıkmaktadır.

Türkmen aşiret yapıları, Kürt ve Arap topluluklarındaki aşiret yapılarından farklılık göstermekte; aşiret içinde mezhebi çeşitlilik ve aşiretler arası akrabalık ilişkileri bu yapının daha esnek ve kapsayıcı olmasını sağlamaktadır. Bu durum, Türkmen aşiretlerini büyük aileler olarak tanımlamanın daha uygun olduğunu göstermektedir. Aynı zamanda, kan davası ve töre gibi geleneksel aşiret dinamiklerinin varlığı, Türkmen aşiretlerinin de geleneksel kültürel değerlerini sürdürdüğünü işaret etmektedir. Buna rağmen, Türkmen toplumu eğitim ve mesleki başarılar konusunda dikkat çekici bir görüntü sergilemektedir. Eğitim alanındaki başarılarının yanı sıra, mühendislik, tıp ve askeri alanlarda önemli katkılar sunmuş bireylere sahip olmaları, Türkmenlerin Irak'ta aydın kesim olarak tanınmasına yol açmıştır.

Türkmen toplumu geleneksel değerler ile modern yaşam arasında bir denge kurmayı başarmaktadır. Türkmenlerin aşiret yapısına sahip olmalarına rağmen, çağdaş düşünceye ve eğitime büyük önem vererek toplumsal ilerlemeye katkıda buldukları söylenebilir. Bu durum, Türkmen toplumunun karmaşık ve dinamik yapısının bir yansıması olarak değerlendirilebilir (Demirci, 1990, s. 51-63).

Dini açıdan ele alındığında Türkmen toplumu, dini ve mezhebi çeşitliliği ile dikkat çekmektedir. Müslümanların çoğunlukta olduğu Türkmenler arasında, çok az sayıda olmakla birlikte, Hıristiyan Türkmenler de bulunmaktadır. Bu küçük topluluk, özellikle Kerkük Kalesi'nde yaşayan ve "Kale Gâvurları" olarak bilinen bir grubu temsil eder. Hıristiyan Türkmenlerin Katolik mezhebine bağlı olduğu ve Kerkük'teki Almas Mahallesi'nde hala faaliyet gösteren bir kilisenin varlığı, bu topluluğun dini yaşamını sürdürdüğünü göstermektedir. Türkmen Hıristiyanların dini ritüellerinde kullanılan ve Türkçe yazılan "Taranım" adlı dua kitabı, bu topluluğun dini ve kültürel kimliğinin korunmasında önemli bir rol oynamaktadır.⁶ Diğer yandan, Türkmen toplumu içerisinde hem Şii hem de Sünni mezhebine bağlı bireyler bulunmakta, bu da Türkmenlerin mezhep açısından zengin bir yapıya sahip olduğunu göstermektedir. Türkmenler genellikle

⁶ Hıristiyan Türkmenlere ait olan ve Almas Mahallesinde bulunan bir kilise halen faaliyettedir. Türkmençe konuşan Hıristiyan Türkmenlerin okuduğu dua kitabı olarak bilinen ve "Taranım" adı verilen kitabın dili de Türkçedir.

mezhep aidiyetlerini ön plana çıkarmadan bir arada yaşamayı başarmış, dini ve mezhebi çeşitlilik içinde uyumlu bir toplum yapısını korumuşlardır. Ayrıca, Türkmenler arasında Bektaşî ve Alevî inançlarına bağlı topluluklar da mevcuttur. Telafer, Tazehurmatu ve Tuzhurmatu gibi bölgelerde Alevî-Bektaşî Türkmenlerin varlığı, Türkmenlerin dini çeşitliliğinin bir başka yönünü ortaya koymaktadır (Edmonds, 2003, s. 349-369). Sünnî Türkmenlerin büyük bir kısmı Hanefî mezhebine bağlıyken, Erbil’de yaşayanların çoğunun Şafîî mezhebine bağlı olduğu bilinmektedir. Ayrıca, Sünnî Türkmenler arasında Nakşibendi, Kadiri ve Rufai gibi tarikatlara mensubiyet de yaygındır. Kerkük ve diğer Türkmen bölgelerinde bulunan bu tarikatların tekkeleri, Türkmenlerin dini ve kültürel yaşamında önemli bir yer tutmaktadır (Ziya, 2005).

Türkmenlerin dini ve kültürel pratikleri, onların tarih boyunca bölgedeki etkin varlıklarını ve kültürel miraslarını nasıl sürdürdüklerini gösterir. Özellikle dini inançların güçlü bir yere sahip olduğu Türkmen toplumu, geleneklerine ve göreneklerine büyük bir bağlılık gösterir. Dini ibadetlere ve törenlere verilen önem, Türkmenlerin yaşam biçiminde önemli bir yer tutar. Mevlid Kandili gibi özel dini günlerin kutlanmasında gösterilen titizlik, Türkmenlerin dini yaşantısının zenginliğini ve bu geleneklerin derin tarihi köklerini yansıtır. Erbil Atabeyi Muzaffereddin Gökbörü tarafından resmi hale getirilen Mevlid kutlamaları, Türkmenlerin dini yaşantısındaki bu zenginliğin ve derinliğin bir örneğidir. Ayrıca, Türkmenler arasından çıkan önemli din adamları ve âlimler, bu toplumun kültürel ve dini mirasına katkıda bulunmuş, bölge tarihinde önemli izler bırakmıştır. Bu bağlamda, Fuzûlî’nin babası Hille Müftüsü Molla Süleyman gibi isimler, Türkmenlerin dini ve kültürel yaşantısının zenginliğine dair önemli ipuçları sunar (TDV İslâm Ansiklopedisi). Türkmen toplumu, farklı dini inançlara ve mezheplere sahip olmasına rağmen, ortak bir kimlik ve kültürel değerler çerçevesinde bir arada yaşamayı sürdürebilmektedir. Bu durum, Türkmenlerin Irak’taki sosyal ve kültürel yapının önemli bir parçası olduğunu göstermektedir.

Türkmenlerin Eğitim Durumu, Dili ve Edebiyatı

Türkmenlerin dillerini ve kültürel kimliklerini koruma çabaları, dillerinde eğitim alma hakkının uzun yıllar elde edilememiş olmasına rağmen, kararlılıkla devam etmiştir. Özellikle 1990’lara kadar kendi dillerinde resmi eğitim alamayan Türkmenler, bu engellere rağmen dil ve kültürlerini gelecek nesillere aktarabilmiştir. Türkiye’ye eğitim almak için gelen Türkmen öğrenci sayısının fazlalığı, bu çabaların bir göstergesi olarak kabul edilebilir. Irak’ta Türkçe eğitimi, Türkmen öğrencilere yönelik olarak iki farklı modelde sunulmaktadır. Bunlardan ilki Türkçe eğitim veren Esasi Okullar ve diğeri yalnızca haftada bir veya iki saat Türkçe dersi verilen, ağırlıklı olarak Arapça eğitim yapılan Şumul Okullardır. Bu okullar, Erbil, Kerkük, Musul, Telafer, Tuzhurmatu ve Kifri gibi Türkmen nüfusunun yoğun olduğu bölgelerde bulunmaktadır. Esas okulların sayısı 92, Şumul okullarının 414, anaokulu sayısı ise 39’dur. Ancak Türkçe eğitiminin karşılaştığı sorunlar, Türkmen eğitim sisteminin önemli zorluklarla mücadele ettiğini göstermektedir. Türkçe eğitim alan öğrencilerin sayısının azalması, Arapça yapılan üniversite sınavlarında başarı sağlayamamaları gibi nedenlerle, eğitimde dil açısından zorluklar yaşanmaktadır.

Tablo 1. Irak’ta 2020 Yılı İtibariyle Faaliyet Gösteren Türkmen Okulları

S. NO	BULUNDUĞU BÖLGE	ANAOKUL		İLKOKUL		ORTAOKUL-LİSE		TOPLAM
		HAZIRLIK	ANAOKUL	ŞUMUL	ESAS	ŞUMUL	ESAS	
1	KERKÜK		19	93	51	69	23	255

2	ERBİL		2		9	2	2	15
3	TUZHURMATU		3	34	1	22		60
4	KİFRİ		1		1		1	3
5	DİYALA	1		25		3		29
6	BAĞDAT		1	27				28
7	MUSUL		3	101	2	38	2	146
	TOPLAM	1	29	280	64	134	28	

Kaynak: Irak Türkmen Milli Eğitim Müdürlüğü

Türkçe okullarda eğitim gören öğrenciler, genellikle Türkiye'ye eğitim almak için gitmekte veya Irak'taki üniversitelerin Türk dili bölümlerini tercih etmektedirler. 2013 yılında kurulan Türkmençe Eğitim Müdürlüğü'nün Türkmen eğitimine önemli katkılar yapmış olmasına karşın, bu sorunlara köklü çözümler üretmede yetersiz kaldığı görülmektedir (Hürmüzlü, 2015b). Kitap ve eğitim malzemesi sıkıntısı, okul kitaplarının öğrencilere zamanında ulaşmaması, baskı ve bilgi hataları, Türkçe olarak hazırlanan kitapların eğitim kalitesinin düşük olması ve ilkökul seviyesindeki kitapların öğrencilerin anlama kapasitesinin üzerinde olması gibi sorunlar, Türkmen eğitiminde önemli problemler olarak karşımıza çıkmaktadır. Ayrıca, hükümetin Türkmen okullarına yeterli desteği sağlamaması, öğretmen atamalarında yaşanan eksiklikler ve Türkçe öğretmenlerinin dil seviyelerinin düşük olması gibi faktörler de eğitim kalitesini olumsuz etkileyen diğer unsurlardır. Ayrıca öğretmen sıkıntısı nedeniyle birçok Türkmen yerleşiminde Türkçe eğitim yapılamamaktadır. Bu zorluklar, Türkmenlerin eğitim alanında karşılaştığı engelleri ve bu engelleri aşma yönündeki çabalarını gözler önüne sermektedir (Demirci, 1990, s. 51-63).

Türk dili ve lehçelerinin zengin çeşitliliği, farklı coğrafyalarda yaşayan Türk topluluklarının kültürel ve dil açısından bağlarını ortaya koymaktadır. Özellikle Türkmenlerin kullandığı Türkçe, bu zenginliğin ve çeşitliliğin bir örneğini temsil etmektedir. Türkmen Türkçesi, Osmanlı Türkçesi ve Azeri Türkçesi gibi Batı ve Doğu Oğuzca dil ailesinin özelliklerini taşıyarak, kendi içinde bölgesel ağız farklılıklarına da sahiptir. Bu dil özellikleri, Türkmenlerin hem tarihî hem de kültürel mirasının bir parçasıdır. Türkmen Türkçesi, Türkiye Türkçesinden farklı olarak bazı özgün kelimeler ve ifadeler kullanır. Bu kelimeler, bölgenin sosyal ve kültürel yapısı, tarihî geçmişi ve diğer dillerle olan etkileşiminden kaynaklanır. Ayrıca, Arapça gibi baskın dil unsurlarının etkisi, özellikle gün isimleri gibi bazı temel kavramların kullanımında kendini gösterir. Türkmenler tarafından kullanılan gün isimleri, bu etkileşimin somut bir örneğini sunar. Irak içinde de Türkmenlerin bulunduğu bölgelerde ağız farklılıkları olmakla birlikte kullanılan genel anlamda bir bütünlük sergilemektedir (Hürmüzlü, 2013, s. 17).

Dil açısından var olan bu çeşitlilik ve zenginlik, Türkmenlerin ve genel olarak Türk dünyasının kültürel çeşitliliğinin bir yansımasıdır ve kültürel miraslarını koruma ve yaşatma çabalarının önemini vurgulamaktadır. Farklı anlamlara gelen veya özgün kullanımlara sahip kelimeler, Türkmenlerin yaşadığı coğrafyanın dil, kültür ve tarihine dair değerli bilgiler sunar. Türkmen Türkçesi, bu çerçevede, sadece bir iletişim aracı olmanın ötesinde, bir halkın kimlik, kültür ve tarihini taşıyan canlı bir miras olarak önem taşır.

Öte yandan Irak'taki Türkmenlerin kültürel ve sanatsal faaliyetleri, özellikle sözlü edebiyat alanında zengin bir mirasa sahiptir. Bu mirasın önemli bir parçası olan "Hoyrat",

hem edebiyat hem de müzik kültüründe Türkmenler için özel bir yer tutmaktadır. Hoyrat, Türk halk edebiyatında ve müziğinde önemli bir yere sahip olan, genellikle dört mısradan oluşan ve özel bir eda ile makamlar eşliğinde söylenen bir nazım ve müzik türüdür. Mani ile benzerlikler gösterse de, cinas kullanımı ve müzikal yönüyle ayrılır. Irak Türkmenleri'nin "Mâni söz, hoyrat sadadır" şeklindeki ifadesi, mani ile hoyrat arasındaki farkı vurgular. Hoyrat, sadece bir nazım şekli olmanın ötesinde, müzikal bir öge taşımasıyla dikkat çeker (TDV İslam Ansiklopedisi). Bu tür, aynı zamanda Türkmenlerin duygularını, yaşam mücadelelerini, sevinçlerini ve hüznülerini ifade etmelerinin bir yolu olarak da önem taşır. Hoyratlar, Türkmenlerin günlük yaşamlarından kesitler sunarken, aynı zamanda kültürel ve tarihî miraslarını da aktarır.

Hoyratların, müzik aletleri eşliğinde ve özel bir makamda söylenmesi, bu sanat formunun sadece bir söz sanatı olmadığını, aynı zamanda bir müzikal ifade biçimi olduğunu gösterir. Bu özellik, hoyratı, Türkmen kültüründe çok boyutlu bir sanatsal ifade aracı haline getirir. Irak Türkmenleri arasında hoyratın bu denli özdeşleşmiş olması, onların kültürel kimliğinde müziğin ve edebiyatın ne kadar iç içe geçtiğini ve bu sanat formlarının toplumsal yaşamda ne kadar önemli bir yer tuttuğunu ortaya koyar. Türkmenlerin sözlü, yazılı ve görsel sanatlarındaki bu zengin katkıları, onların Irak'ta ve genel olarak Türk dünyasında kültürel bir zenginlik ve çeşitlilik kaynağı olduğunu göstermektedir. Hoyratlar, bu zenginliğin ve kültürel mirasın yaşatılması ve gelecek nesillere aktarılması açısından değerli bir araçtır.

Hoyratlar; düğünlerde, milli gün kutlamalarında, özel etkinlik ve buluşmalarda olduğu kadar yas ve anma törenlerinde de kullanılırken böylece kültürel özelliklerin ve bağlılıkların güçlendirilerek devamlılığının sağlanmasına olanak sağlamaktadır. Öte yandan halk arasında tarihi hafızayı korumak içinde hoyratlar başvurulan yöntemlerden biridir. Irak Türkmenleri arasında hoyratları ile tanınan isimler arasında Hamit Kevser, Selahattin Bayraktar, Sadun Köprülü, N. Refik Koçak, Abdurrahman Bayatlı, Osman Mazlum, Mustafa Gökkaya, Abdulhalik Bakır, Remziye Mayas sayılabilecektir (Saatçi, 2015).

Sonuç

Türkiye Cumhuriyeti'nin erken dönemlerinde iç meselelere odaklanması ve İkinci Dünya Savaşı'na kadar dış politikaya sınırlı ilgi göstermesi, Irak'taki Türkmen topluluğu üzerinde önemli etkiler bırakmıştır. Bu dönemde Türkiye'den beklenen destek sağlanmadığı için, devletçi geleneği benimsemiş Türkmen toplumu, azınlık psikolojisiyle içe kapanık bir yapıya bürünmüştür. Irak'taki otoriter rejimlerin uyguladığı politikalar, bu durumu pekiştirmiş, siyasi faaliyetlerine izin verilmeyen ve potansiyel liderleri ortadan kaldırılan Türkmenler, baskı ve asimilasyona maruz kalarak, silahlı mücadele yerine kültürel kimliklerini ve milli varoluşlarını koruma yolunu seçmişlerdir. Türkmenlerin coğrafi dağılımı ve beyin göçü, siyasi sahnede etkin bir şekilde yer almalarını engelleyen temel faktörlerden biri haline gelmiştir.

Türkmenlerin kültürel ve siyasi haklarının yok sayılması, onların Irak içindeki kimlik ve varoluş mücadelesini karmaşık bir hale getirmiştir. Geçmişte yaşananlar, günümüzde Türkmenlerin konumunu ve hak arayışlarını anlamlandırmak adına kritik bir arka plan teşkil etmektedir. Anayasal düzenlemeler ve sosyal politikalar, Arap milliyetçiliğinin güç kazanmasına ve etnik azınlıkların, özellikle de Türkmenlerin, kenara itilmesine yol açmıştır. Tarih boyunca Türkmenler, devlete karşı isyan etmek yerine, kendi kimliklerini korumayı tercih etmiş ve bu şekilde dini ve mezhebi farklılıklarına rağmen, Türkmen üst kimliği ön plana çıkmıştır. Muhafazakâr aile yapısı, toplum içinde farklı ideolojilerin yayılmasını engellemiş, özellikle komünizm ve sosyalizm gibi akımlar

Türkmen toplumunda yer bulamamıştır. Bu durum, toplumsal yapının yanı sıra, Türkiye'nin Soğuk Savaş dönemindeki politik konumlanışıyla da açıklanabilir. Ayrıca, komünistlerin ve Baas Partisi'nin Türkmenler üzerindeki olumsuz etkileri, milliyetçi bir tavır benimsemelerinde etkili olmuştur.

Öte yandan 2000'li yıllardan sonra Ortadoğu'da yaşanan dinamik süreçle birlikte Türkiye'nin de buna paralel olarak Ortadoğu'ya yönelik dış politikasında son derece aktif bir çizgi izlemesiyle, bu bölgedeki gelişmeler kamuoyu açısından birincil öncelikli konuma yükseltmiştir. Bölgeye yönelik başlayan hassasiyet ve ilgi Türkiye'nin gündemini sürekli olarak meşgul eder bir konuma gelmiştir. Türkiye'nin Ortadoğu ülkeleri ile yakın ilişki içine girmesi ve Ortadoğu denklemi içerisinde daha aktif rol alması başta Irak olmak üzere Ortadoğu'daki tüm kesimlerin dikkatini çekmiş ve Türkiye'ye karşı büyük bir ilgi ortaya çıkmıştır. Bu ilgi Ortadoğu coğrafyasının hemen her ülkesinde yaşayan Türkmenler açısından bir kat daha fazla gerçekleşmiştir. Coğrafi yakınlığın yanı sıra Türkiye'nin Ortadoğu politikasındaki aktif uğraşları, Ortadoğu coğrafyasında yaşayan Türkiye'nin soydaşları olan Türkmenleri de gündeme getirmiş, özellikle Irak ve Suriye başta olmak üzere Ortadoğu'daki Türkmenlerin de Türkiye'den beklentilerini ortaya çıkarmıştır. Bu noktada Türkiye genel dış Türkler politikasına benzer bir biçimde Irak Türkmenlerinin de ülkelerinde sosyal, siyasal ve hukuki haklarını elde etmeleri konusunda bir tutum sergileyerek Irak'taki Türkmenleri sosyal, siyasal, ekonomik ve kültürel haklarını elde etmeleri konusunda desteklemiş ve yardımcı olmuştur. Türkiye özellikle "Türk dilinin" korunması ve geliştirilmesi için yoğun çaba harcamıştır.

Irak'ın farklı bölgelerinde açılan Türkmen okullarına öğretmen desteği vermesinin yanı sıra, Türkmen eğitimcilerin eğitimi, Türkmen okullarının iyileştirilmesi için yapılan aynı ve nakdi yardımlar, Türkmen öğrencilerin Türkiye'de eğitim gibi konularda önemli destekler sunulmuştur. Bununla birlikte Türkiye'deki TİKA, YTB, Kızılay, AFAD gibi kurumların yanı sıra çeşitli sivil toplum örgütleri vasıtasıyla Türkmenlerin Irak'taki refah ve varlığına katkı sunmaya çalışmıştır. Öte yandan Türkiye'den Irak'a yapılan üst düzey ziyaretlerde hemen her zaman Türkmenler dile getirildiği gibi, Türkmen kurum ve kuruluşlarının ziyareti de önemsenmiş ve en üst düzeyde Türkiye'nin Türkmen hassasiyeti ortaya konmuştur. Aynı şekilde zaman zaman Türkmenler Türkiye'de Cumhurbaşkanlığı seviyesinde ağırlanmış ve böylece Türkiye'nin Türkmenlere verdiği destek ve önem ulusal ve uluslararası kamuoyuna gösterilmiştir.

Bu çerçevede, zaman içinde Türkmenler, zorlu siyasi ve sosyal koşullar altında, milli kimliklerini korumayı başarmış ve asimilasyon çabalarına rağmen "milli kimliklerini" muhafaza edebilmişlerdir. Türkmenlerin yaşadığı zorluklar, Irak'taki etnik ve mezhep temelli çatışmaların yoğun olduğu bir ortamda, topluluğun güvenliğini ve haklarını koruma konusundaki sınırlılıkları göstermektedir. Irak'ta Türkmenlerin benzersiz konumu, diğer etnik yapılarla ve mezhep gruplarıyla kıyaslandığında özgün bir yapıya işaret etmektedir. Anayasal ve yasal düzenlemelerle sağlanan koruma, onların temel hak ve özgürlükler ile siyasi ve idari temsil hakları konusunda bir çerçeve sunmuş olsa da nüfus ve siyasi güç açısından güçlü gruplarla rekabet etmeleri gereken bir gerçekliği de ortaya koymuştur. Bu, Türkmen temsilcilerinin etnik kimliklerinin bütünlüğünü koruma çabasını önceliklendirdiği bir durumu ifade etmektedir.

Kaynakça

- Anderson, L. ve Stansfield, G. (2009). *Crisis in Kirkuk*. Philadelphia: University of Pennsylvania Press.
- Çay, A. (1987). *Irak Türkleri*. Kerkük: Fuzuli Matbaası.

- Çagaptay, S. (27.03.2003). *Turkmens, the Soft Underbelly of the War in Northern Iraq*. *The Washington Institute for Near East Policy, Policy Watch* 735. <https://www.washingtoninstitute.org/policy-analysis/turkmens-soft-underbelly-war-northern-iraq>, [Erişim Tarihi: 19.03.2024].
- Demirci, N. (1990). *Düünden Bugüne Kerkük (Kerkük'ün Siyasi Tarihi)*. İstanbul: Renk Ofset.
- Doğan, S. ve Tanrıverdi N.Y. (2011). Kerkük'te Mülk Anlaşmazlıkları: Saha Araştırmasına Dayalı Bir Çalışma. ORSAM Rapor 30, [Erişim Tarihi: 18.01.2024].
- Duman, B. (2012). 17. Yılında Irak Türkmen Cephesi ve Irak Siyasetinde Türkmenler. *Ortadoğu Analiz*, 4(41). <https://www.orsam.org.tr/tr/irak-turkmen-cephesinin-17-yili-ve-irak-parlamentosundaki-turkmen-oturumu/>, [Erişim Tarihi: 01.02.2024].
- Duman, B. (2012). Irak'ta Tarihsel Süreç İçerisinde Türkmenlere Yönelik İnsanlık Suçları ve 2003 Sonrası Türkmenlerin Hukuki Durumu. *Uluslararası Suçlar ve Tarih Dergisi*, 13, 85-110.
- Duman B. (04.11.2014). *Irak'ta Türkmen Hakları Yasası ve Türkmenlerin Geleceği*. ORSAM, <https://www.orsam.org.tr/tr/irak-ta-turkmen-haklari-yasasi-ve-turkmenlerin-gelecegi/>, [Erişim Tarihi: 12.03.2024].
- Duman B. (2016). *IŞİD Sonrası Türkmenler ve Türkmen Bölgelerinin Durumu*. Orsam Rapor No: 203, https://www.orsam.org.tr/d_hbanaliz/203tr.pdf, [Erişim Tarihi: 17.03.2024].
- Dünya Bankası (2023). *Population total-Iraq*. <https://data.worldbank.org/indicator/SP.POP.TOTL?locations=IQ>, [Erişim Tarihi: 16.05.2023].
- Edmonds C.J. (2003). *Kürtler, Türkler ve Araplar: Kuzey-Doğu Irak'ta Siyaset, Seyahat Ve İnceleme (1919-1925)*. İstanbul: Avesta Yayınları.
- Erkmen, S. (2010). Irak'ta İşgal Sonrası Siyasal Yaşam ve 2010 Parlamento Seçimleri, *Ortadoğu Etütleri*, 2(3), 107-145.
- Garip, A. (2019). *Altunköprü Türkmen Katliamı Hafızalardan Silinmiyor*, <https://www.aa.com.tr/tr/dunya/altunkopru-turkmen-katliami-hafizalardan-silinmiyor-/1432445>, [Erişim Tarihi: 01/03/2024].
- Hürmüzlü, E. (2006). *Irak'ta Türkmen Gerçeği*. Kerkük: Kerkük Vakfı Yayınları.
- Hürmüzlü, H. ve Pamukçu, E. (2005). *Irak'ta Türkmen Boy ve Oymakları*. Kerkük: Global Strateji Enstitüsü Yayınları.
- Hürmüzlü, H. (2013). *Irak Türkmen Türkçesi Sözlüğü*. (s. 17) Kerkük: Fuzuli Matbaası.
- Hürmüzlü, H. (2015a). Irak'ta Resmi Diller Yasası ve Türkmenler. ORSAM, <https://www.orsam.org.tr/tr/irak-ta-resmi-diller-yasasi-ve-turkmenler/>, [Erişim tarihi: 15.02.2024].
- Hürmüzlü, H. (2015b). Irak'ta Türkçe Eğitimin Tarihçesi ve Hukuki Boyutu, Irak'ta Türkçe Eğitimin Tarihçesi, ORSAM, <https://www.orsam.org.tr/tr/irak-ta-turkce-egitimin-tarihcesi-ve-hukuki-boyutu/>, [Erişim tarihi: 15.02.2024].
- Hürriyet (14.05.2004). Kerkük'te Türkmen Lider Öldürüldü, www.hurriyet.com.tr/dunya/kerkukte-turkmen-lider-olduruldu-225648, [Erişim Tarihi: 01/03/2024].

- IOM UN Migration. (2022). *Iraq – Returnee Master Lists – Round 127*, <https://dtm.iom.int/datasets/iraq-returnee-master-lists-round-127>, [Erişim tarihi: 10.03.2024].
- Irak Anayasası. *Iraqi Council of Representatives*. <https://iq.parliament.iq/en/the-constitution/>, [Erişim tarihi: 15.03.2024]
- Karahan, A. (1996). Fuzuli. *TDV İslam Ansiklopedisi* (C. 13, s. 240-246). İstanbul: TDV Yayınları.
- Karataş, O. (2002). İşte Size Kuzey Irak, *Kardaşlık Dergisi*, 16, 33.
- Kodal, T. (2019). Adnan Menderes Dönemi Türkiye-İrak İlişkileri (1950-1960). *Belgi Dergisi*, 2(18), 1507-1524.
- Küzeci, Ş. (2004). *Kerkük Soykırımları*. Ankara: Teknoed Yayınları.
- ORSAM. (2009). *Irak Anayasası ve Türkmenler*. ORSAM <https://www.orsam.org.tr/tr/irak-anayasasi-ve-turkmenler/>, [Erişim tarihi:10.02.2024].
- Özcan, M. (2003). *Sorunlu Miras Irak*. İstanbul: Küre Yayınları.
- Pamukçu, E. (1999). Irak Türklerine Uygulanan Katliamlar. *Kerkük Dergisi Özel Sayısı* 25, 4.
- Saatçi, Ö. (2015). Kerkük Hoyrat ve Manilerinde Yurt Sevgisi, *Kardaşlık Dergisi*, 67, 24-27
- Saatçi, S. (2023). *Tarihten Günümüze Irak Türkmenleri*. İstanbul: Ötüken Neşriyat Yayınları.
- Saatçi, S. (15.07.2019). Gavurbağı Katliamı (12 Temmuz 1946), Türkmen Basın Ajansı, <https://www.tbajansi.com/gavurbagi-katliami-12-temmuz-1946/>, [Erişim Tarihi: 01.04.2020].
- Saray, M. (2006). *Türkiye ve Yakın Komşuları*. Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi Yayını,
- Sirkeci, İ. (2005). *Irak'tan Türkmen Göçleri ve Göç Eğilimleri*. Ankara: TIKV Global Strateji Enstitüsü
- Ed-Dakuki, İ. (1998)Hoyrat. *TDV İslam Ansiklopedisi* (C.18, s.259-260). İstanbul: TDV Yayınları.
- Turan, Ö. (1996). Irak'ın Milletler Cemiyetine Girerken Yayınladığı Deklarasyonda ve Anayasalarda Türk ve Diğer Azınlıkların Hakları. *Avrasya Dosyası*, 311, 31-36.
- Yalçın, E. (2016). Kerkük'ün Demografik Yapısı ve Bu Yapıyı Değiştirme Çabaları. *CTAD*, 12(23), 137-166.
- Yılmaz, H. (2003). Irak'ın Gizlenen Gerçeği: Türkmenler. *Stratejik Analiz Dergisi*, 4(37), 24.
- Ziya, M. (2005). Irak Türklerinde Dini İnançlar. *Yeniçağ Strateji Dergisi*, 2005(1), 6.